

Marko Štuhec

Iz Lesc v Ljubljano po francosko. Prispevek k poznavanju jezikovne rabe kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja

UDK 316.343.32:372.880(497.4)»17«

ŠTUHEC Marko, dr. docent, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Univerza v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, marko.stuhec@ff.uni-lj.si

O jezikovni praksi kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana 60/2006 (134), št. 3–4, str. 327–344, 110 cit.

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Raba jezika med kranjskim plemstvom ni imela samo sporočilne funkcije, temveč tudi socialno in kulturno, zato je raba jezikov, zlasti raba besed, stavkov ali celih besedil v jezikih, ki jih na Kranjskem v vsakdanjem sporazumevanju niso uporabljali (francoščina) delovala kot socialni in kulturni marker. Analiza knjižnic kaže, da je bila nemščina vodilni jezik bralne rabe kranjskega plemstva, kljub temu da je bilo največ knjig latinskih. Izrazito vodilna vloga je nemščini pripadala tudi v pisnem sporočanju. Bistveno večja navzočnost francoščine kot pol stoletja prej pa je znamenje, da se je kranjska elita bolj odpirala širšim kulturnim vplivom. Vloga francoščine kot socialnega in kulturnega markerja se je kazala tudi v pisemskem diskurzu in v rabi francoskih besed za označevanje nekaterih vsakdanjih predmetov. Sloveščina je kranjskemu plemstvu rabila za prenašanje vsakdanjih, trivialnih sporočil in za izražanje regresivnih psiholoških stanj. Na koncu se avtor dotika tudi jezikovne rabe in variabilnosti jezikovnega koda znotraj družine.

Avtorski izvleček

UDC 316.343.32:372.880(497.4)»17«

ŠTUHEC Marko, PhD Assistant Professor, Department of History, University in Ljubljana, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, marko.stuhec@ff.uni-lj.si

From Lesce to Ljubljana in French: Linguistic Customs of the Nobility of Carniola in the First Half of the 18th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 60/2006 (134), No. 3–4, pp. 327–344, 110 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Linguistic customs of the nobility of Kranjska did not merely have the communicational function, but also social and cultural connotations. The use of words, expressions, sentences, or even whole texts in languages normally not used on everyday basis – such as French, for instance – acted as a social and cultural indicator. An analysis of the nobility's private libraries shows that even though most of their books had been written in Latin, German was still the primary language. It was also the leading language used in correspondence. A comparison with the situation half a century earlier shows a significant increase in the use of French, which points to the fact that the elite started to open up to cultural influences from abroad. The use of French in correspondence and the usage of French words in marking objects of daily use revealed its significant social and cultural functions. Slovene, on the other hand, served for transmission of everyday, trivial messages and possibly for expressing regressive psychological conditions. Examined are also the language use and the variability of the language code within a family.

Author's Abstract

Šestnajstega septembra leta 1740 je duhovnik Georg Seyfried pl. De Coppini napisal pismo baronu Johanu Benjaminu Erbergu, varuhu svojega nečaka Franca Andreja. Pismo je eno od številnih, ki jih je De Coppini med letoma 1740 in 1744 pisal Ebergu.¹ Tinta, ki je tisto poznopoletno soboto spolzela izpod De Coppinijevega prirezanega gosjega peresa, vodenega s pisanja večšo roko, je s svojo sledjo zapisovala misli o načrtovanem enoletnem bivanju

¹ Arhiv Slovenije (dalje AS), Graščinski arhiv Dol, fsc. 66, str. 683–808. Pozneje je Johanu Benjaminu in njegovemu nečaku Wolfu Danijelu večkrat pisal tudi Franc Andrej. Zadnje pismo, namenjeno Wolfu Danijelu, je datirano dne 4. maja 1767. Grašč. Arh. Dol, fsc. 66, str. 907.

sedemnajst let in pol starega Franca Andreja² v Salzburgu. Georg Seyfried, ki je s pomočjo in z nasvetom grofa Gallenberga v Salzburgu mladeniču našel primeren penzion – menda najboljšega v celem mestu – o načrtu seveda ni mogel razpravljati, ne da bi se dotaknil stroškov. Tega vprašanja pa brez odločitve varuha Erberga ni bilo mogoče rešiti. De Coppini, beneficijar pri cerkvi Blažene device Marije v Lescah, je problem strnil v preprosto dilemo: »... ob alda die ersparung der mitl oder die conduite unter denen Cavalieren zu erwahlen sey? das letztere khan den pupillen so es wohl getroffen wird, zu grossen glück und vorthail dienen. das erstere besteht des iahrs in 52 fl. der entschluss kann nicht leichtlich, als durch villfeltige brieff wexlung visu respecto gemacht werden.«³ Kako se je zgodba razpletla in ali je mladi De Coppini užil srečo in korist prave plemiške socializacije v nadškofovskem mestu, o kateri govori sintagma *conduite unter denen Cavalieren*, puščamo ob strani. Našo pozornost je vzbudila De Coppinijeva jezikovna raba. Da je jezik, v katerem je napisal pismo, nemški, nas seveda ni presenetilo; kaj drugega pa bi lahko realno pričakovali od plemiškega pisma, napisanega na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja. Našo pozornost je pritegnilo dejstvo, da ta kratki navedek vsebuje tudi nekaj besed, ki niso bile nemške, ampak so izvirale iz drugih jezikov: *conduite, Cavalieren, pupillen, visu respecto*. Tri od njih, *conduite* in *visu respecto*, so bile zapisane po francosko oziroma latinsko, tako da so se že po pisavi ločile od sicer uporabljene kurzivne gotice. Ostali dve besedi, izvirajoči iz italijanščine in latinščine, pa je pisec pisma, oblikoslovno in po pisavi prilagodil nemščini.⁴ Besede in besedne sklope, privede iz tujih jezikov najdemo tudi v drugih De Coppinijevih pismih Erbergu. Čeprav nekatere med njimi po uporabljeni pisavi izstopajo, se vendarle dovolj naravno prilegajo v ostalo besedilo pisem kot sestavina De Coppinijevega pisemskega diskurza. Sicer pa rabe tujih besed in sintagem ne najdemo samo v dopisovanju med De Coppinijem in Erbergom. V pismih in pisnem izražanju nasploh družbene in kulturne elite na Kranjskem v 17. in 18. stoletju taka raba ni nenavadna. Tako še bolj kot sama raba tujih izrazov v De Coppinijevih pismih preseneča, kako De Coppini napiše naslov. Na zunanjem zavihku pisma z dne 4. oktobra 1740 stoji: »à Monsieur Jean Benjamin le Baron d'Erberg à Trieste«⁵, pisma, napisana dne 15. januarja, 15. marca, 29. aprila in 29. julija 1744 pa nosijo naslov: »À Monsieur Jean Benjamin le Baron d'Erberg à Labac«.⁶

S tem in nekaterimi drugimi zgledi – v glavnem so iz prve polovice 18. stoletja – želimo posredovati nekaj ugotovitev in tez o znanju in rabi jezikov med kranjskim plemstvom. Naslonili se bomo na raziskave, ki so jih v tej zvezi že opravili zgodovinarji in slavisti.⁷ Hkrati, ko poskušamo z novimi podatki obogatiti empirično bazo o tem vprašanju, pa želimo na temo pogledati z nekoliko drugačnega zornega kota in opozoriti na dejstvo, da jezikovna raba presega goli pomen prebranih, napisanih ali izrečenih besed. Tematika našega razmišljanja v slovenskem zgodovinopisju in humanistiki seveda ni nova, saj je že sama slovenska preteklost polna vprašanj, povezanih z jezikom in njegovo rabo. Srednjeveški jezikovni spomeniki, jezikovno delo protestantov, prizadevanja razsvetljencev, jezikovno politični spopadi in boj za slovenski jezik v 19. stoletju, nasilno fašistično poitalijančevanje in nacistično ponemčevanje so tiste enkrat nacionalno afirmativne in optimistične, drugič travmatične zgo-

² Franc Andrej je bil krščen februarja leta 1723. L. Shiviz von Shivizhoffen, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Gorica 1905, str. 63.

³ Kot v op. št. 1, str. 683.

⁴ O počasnem prilagajanju tujih samostalnikov nemškemu oblikoslovju v zgodnjeneveški nemščini glej: W. Schmidt, *Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium*, Stuttgart 19967, str. 334.

⁵ Kot v op. št. 1, str. 688.

⁶ Isto, 782, 786, 794 in 798. Ob tem je treba povedati, da pri večini De Coppinijevih pisem naslov ni ohranjen. Podobno je naslavljal tudi Franc Andrej: »à Monsieur Randolffe Daniel le Baron d'Erberg à Lustall«, isto, str. 893.

dovinske vsebine, ki so z določenega vidika dobro obdelane in v nekaterih recepcijah, interpretacijah in rabah slovenske preteklosti tvorijo enega od pomembnih mitologemov. Da je prisiljevanje v menjavo jezikovnega koda, posledica fašističnega in nacističnega raznarodovanja, v nekaterih najnovejših recepcijah, interpretacijah in rabah slovenske zgodovine potisnjeno na obrobje, poudarjeno pa je revolucionarno nasilje upornikov proti raznarodovanju, je pač cena demokratizacije, ki jo slovensko zgodovinopisje bržčas mora poravnati, slovenski kolektivni spomin pa na neki način integrirati. Vendar pa, naj se vrnem k temi razprave, raba jezika nima samo politične in nacionalno afirmativne konotacije, pač tudi izrazito socialno in kulturno. Komunikacijska formula, ki jo je kmalu po drugi svetovni vojni ameriški psiholog Harold D. Lasswell oblikoval kot vprašanje »Who says what in which channel to whom with what effect?«⁸, se udejanja v socialni interakciji in je vpeta v širši kontekst. Govorec in nagovorjeni oziroma pisec in bralec v jezikovno dejanje, naj bo govorno ali pisno, vedno prinašata svoj socialni in kulturni kapital, čustva in intence, samo jezikovno dejanje pa se odvija v takšni ali drugačni socialni situaciji in v okviru vrste predpostavk, implikacij, interpretacij in nevidnih pomenov.⁹ Eden od elementov tega socialnega in kulturnega kapitala je tudi uporabljeni jezik, kanal v Lasswellovi terminologiji, ali z drugimi besedami jezikovni kod. S tega vidika De Coppini besed *conduite unter denen Cavalieren* ni uporabil zgolj slučajno kot enakovredno izbiri možnim nemškimi besedami. *Conduite* pač ni navadno obnašanje in *Cavalier* ni *Ritter*, dasiravno se obe besedi nanašata na obvladovanje konja. *Conduite*, naj bo uporabljen zavestno ali spontano, implicira določen tip vedenja in kulture, zato tudi uporabljena beseda deluje kot kulturni in socialni marker.¹⁰ Uporaba te besede implicira vse tiste spremembe, ki so v zgodnjem novem veku preoblikovale plemiško individualno in kolektivno vedenje in plemiča, če nekoliko poenostavimo, iz surovega vojščaka pregnete v oficirja vladarjeve vojske, uradnika vladarjeve uprave, galantnega svetovljana in kultiviranega dvorjana.¹¹ Te spremembe je zelo dobro, čeprav implicitno – toda ali niso prav implikature in nevidni pomeni eminentno zgodovinarjevo delovno področje – izrazil Franc Henrik pl. Raigersfeld, ko je leta 1717 iz Pariza očetu napisal tole: »... wie mein gnediger vater weisst das ich noch nichts von galanteri sachen habe und also koente ich mir etwas weniges allerzeit ersparren damit ich mir doch einen schoenen degen oder tabakbixl ... erkaufen könnte ... «¹² Da je pisec pisma nekdanji najbolj tipični uporabni predmet viteza, meč, povezal s tobačnico pod pojmom galanterija, ta pa je bila po definiciji »... feine Lebensart, Höflichkeit, Arten des Putzes welche zur Mode und feinen Lebensarten gehören«¹³, pač priča o spremenjenem samorazumevanju in samopredstavljanju mladega plemiča. Zato je bržčas tudi *conduite* v De Coppinijevem pismu bolj na mestu kot kakšna druga beseda. Kako uporaba jezika v konkretni situaciji deluje ali hoče delovati kot kulturni in socialni marker, si pogledimo na kratkem, časovno dosti bližjem zgledu. Konec tridesetih let prejšnjega stoletja je neko mlado dekle doma s Pristave pri Črni na Koroškem šla služiti v Zagreb. Ko je prišla prvič na dopust, je na avtobusni postaji v Črni vprašala: »Molim lijepo gdje se ide za Pristavu?« Domačini, ki so

⁷ Glej opombe 78–82.

⁸ Navedeno po: A. Landwehr – S. Stockhorst, *Einführung in die Europäische Kulturgeschichte*, Paderborn 2004, str. 126.

⁹ Cf. G. Yule, *The Study of Language*, Cambridge 1996², str. 127 in dalje; G. Brown-G. Yule, *Discourse Analysis*, Cambridge 1983, str. 27 in dalje; J. Verschueren, *Razumeti pragmatiko*, Ljubljana 2000, str. 35–79.

¹⁰ Cf. N. Parrott Hickerson, *Linguistic Anthropology*, Orlando 2000², str. 192.

¹¹ Cf. R. G. Asch, *Nobilities in Transition 1550–1700. Courtiers and rebels in Britain and Europe*, London–New York 2003.

¹² AS, Grašč. Arh. Dol, fsc. 213, str. 13.

¹³ J. C. Adelung, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart*, 2, Dunaj 1808, str. 390.

dekle prepoznali, so jo namesto na levo poslali na desno. Mladenka sprva ne prizna poraza, napoti se na desno proti Javorju, po nekaj korakih pa se obrne v pravo smer.¹⁴ Sprememba jezikovnega koda tako ni prinesla zaželenega učinka, ustvariti videz velemestne urbanosti in začasno oblikovati drugo in drugačno identiteto. Prav nasprotno, njena jezikovna maškarada je celo postala predmet lokalnega norčevanja.

Načina, kako so kranjski plemiči v prvi polovici 18. stoletja rabili jezik(e), se bomo dotaknili v treh oblikah: bralni, pisni in govorni. Začeli bomo z jeziki, v katerih so bile napisane knjige v plemiških knjižnicah. Plemiške knjižnice je mogoče rekonstruirati na podlagi zapuščinskih inventarjev. V zvezi z našo temo smo izbrali inventarje, ki so nastali v desetletju 1751–1760. Med tema letoma so komisije popisale zapuščine 132 plemiških oseb. Kakšne so bile socialne značilnosti te populacije? Najprej velja reči, da izbrana populacija ne preslikava značilnosti celotnega kranjskega plemstva, saj so v njej nadreprezentirani moški, više plemstvo in starejše osebe.¹⁵ V njej je nekaj posameznikov, ki so v času svojega življenja opravljala pomembne funkcije v državni in deželni upravi. V dinamiki terezijanskih reform so nekateri med njimi svoje funkcije izgubili, nekatere so prav reforme postavile na funkcije, nekateri pa so bili na uglednih položajih tako pred kot po reformah. V prvo skupino sodita, denimo, deželni maršal grof Aleksander Auersperg, ki mu je funkcija ugasnila¹⁶, in leta 1751 penzionirani odvečni deželni svetnik baron Jožef Gvido Gallenfels.¹⁷ Popisovalci so našli knjižnice v 76 zapuščinah oziroma v 57,6 odstotka zapuščin. V njih je bilo 8633 knjig. Poprečno je bilo v vsaki knjižnici 113 knjig. Primerjava s stanjem v začetku stoletja pokaže rahel dvig v odstotkih in poprečnem številu knjig v posamezni knjižnici, saj so bile med letoma 1701 in 1710 popisane knjižnice v 54,9 odstotka zapuščin, v njih pa je bilo poprečno 108 knjig.¹⁸ Napredek v bralni kulturi torej ni bil posebno velik. Prav tako kot v začetku stoletja je bilo sredi stoletja med lastniki knjižnic precej več moških in ti so imeli bistveno večje število knjig kot ženske. Tudi sredi stoletja je nekaj velikih knjižnic obsegalo velik del celotnega knjižnega gradiva. Največje knjižnice so imeli baron Franc Henrik Raigersfeld z 2000 knjigami, grof Sigmund Anton Jožef Ursini-Blagaj s 1009 knjigami in baron Johann Benjamin Erberg s 749 knjigami. Prvi trije so torej imeli 3758 ali več kot dve petini vsega inventiranega knjižnega gradiva. Velike knjižnice z nekaj sto knjigami so imeli še baron Franc Mihael Erberg (547 knjig), sin Janeza Gregoja Dolničarja Johan Anton pl. Thalberg (415 knjig), pravnik dr. Janez Hieronim pl. Merzenheim (386 knjig), baron Wolf Adam Erberg (353 knjig), dr. Franc Anton pl. Knesenhof (331 knjig), baron Franc Ksaver Lichtenturm (328 knjig), baron Karl Jožef Valvasor (299 knjig) in pravnik dr. Franc Krištof pl. Bogataj (250 knjig). Med 100 in 250 knjig je imelo devet oseb, med 50 in 99 deset, med 25 in 49 pa sedemnajst. Enaintrideset oseb je imelo manj kot 25 knjig, dvajset od njih manj kot deset. V tem pogledu so razmere nekoliko drugačne kot so bile pol stoletja prej. Če lahko za začetek 18. stoletja rečemo, da je bila velika knjižnica tista, v kateri je bilo več kot 50 knjig, lahko zdaj rečemo, da je bila velika tista, ki je hranila vsaj 100 knjig, zelo velika pa tista z nad 200 knjigami. Plemiči, ki so brali, so v prvi polovici 18. stoletja brali več, kot so brali njihovi očetje v drugi polovici 17. stoletja, sploh pa precej več kot njihovi dedje v prvi polovici 17. stoletja. Moški so imeli precej več knjig kot ženske. Toliko na splošno o knjigah.

¹⁴ Ustni vir. Informator: Metka Štuhec (roj. l. 1929), prof. slov. in ruskega jezika. Izjava z dne 10. marca 2006.

¹⁵ Podrobneje o osebah, ki so med letoma 1751 in 1760 zapustile inventarje glej: M. Štuhec, *Materialna kultura plemstva na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*, doktorska naloga, Ljubljana 2000, str. 10–17 in 45–54.

¹⁶ J. Žontar, *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848*, Ljubljana 1998, str. 8 in str. 70.

¹⁷ AS, Reprezentanca in komora – resolucije, 1757, str. 180.

¹⁸ M. Štuhec, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren*, Ljubljana 1995, str. 82.

Preden se lotimo jezikov, v katerih so bile napisane knjige v plemiških knjižnicah, moramo reči, da so komisarji največjo knjižnico, 2000 knjig barona Raigersfelda, popisali sumarno, tako da za skoraj četrtino knjig že vnaprej ne moremo vedeti, v kakšnem jeziku so bile napisane. Tudi v knjižnicah, v katerih je sicer načeloma zabeležen naslov, je včasih nemogoče identificirati jezik. Včasih pa komisarji deloma knjige popišejo z naslovi, deloma pa ne. Zato smo uspeli identificirati le 5483 ali slabi dve tretjini knjig. Analiza jezikov postavlja tri vprašanja: koliko knjig je v kakšnem jeziku, v koliko knjižnicah najdemo kakšen jezik in v koliko in v katerih jezikih bere kakšen posameznik. Med knjigami, ki smo jih identificirali, je največ knjig, 2952, latinskih (53,83%), nemških je 1674 (30,53%), italijanskih 520 (9,48%), francoskih 280 (5,81%) in slovenskih sedem (0,12%). Ostale knjige so bile v drugih jezikih. Večinoma so bile te knjige dvojezični ali trojezični slovarji, nekaj je bilo španskih, ena portugalska dve angleški. Ker je med lastniki velikih knjižnic veliko pravnikov in uradnikov, je velika zastopanost latinščine razumljiva. Ko pogledamo zastopanost posameznih jezikov v knjižnicah pa je rezultat seveda drugačen. Nemščino najdemo v vseh knjižnicah, latinščino v 48 (63,1%), italijanščino v 38 (50,0%), francoščino v 27 (35,5%) in slovenščino v petih (6,6%).¹⁹ V štirih jezikih ima knjige 21 ali dobra četrtina tistih plemičev, ki so doma imeli knjige. Jezikovna podoba plemiških knjig se je v primerjavi z začetkom stoletja spremenila. Vse te štiri jezike najdemo sicer tudi v plemiških knjižnicah, popisanih med letoma 1701 in 1710²⁰, vendar je sredi 18. stoletja precej več francoskih knjig, kot jih je bilo v začetku stoletja.

Da je bila francoščina jezik z naraščajočim ugledom med plemstvom na Kranjskem, ne nakazujejo le francoske knjige v plemiških knjižnicah in francoski izrazi za nekatere stvari, dele stvari ali skupine stvari, ki sodijo v materialno kulturo. *Chabaut, engageant, charnière, contouche, portière, chatouille, galanterie, rechaud, tire bouchon, viole d'amour, l'eau de reine in chaise percée*, ki jih najdemo v inventarjih, pač povedo, odkod prihajajo nekatere stvari, in kako se usidrajo v govorno prakso tistih, ki te stvari uporabljajo.²¹ Tako kot, denimo, zapis »cicocolate« izdaja, odkod je v kranjski plemiški prostor prihajala čokolada. Francoščina, izraz francoske kulturne prevlade in politične moči Francije, je bila tisti jezik, ki ga je družbena elita v 18. stoletju znala širom Evrope.²² *Très en vue* je bila tudi na dunajskem dvoru in jezikovno nadarjena vladarska družina jo je uporabljala v medsebojni pisni komunikaciji.²³ Tudi na Kranjskem najdemo plemiče, ki je niso le čitali, ampak jim je zlahka tekla izpod peresa in se pri tem, kakor se zdi, niso prav zelo jemali k srcu negativnih stališč, ki jih je v zvezi s prevzemanjem in menda neumnim posnemanjem Francozov v modi vseh vrst v Zedlerjevem Univerzalnem leksikonu izrazil pisec gesla *Mode*.²⁴ Med takimi kranjskimi plemiči velja na prvem mestu omeniti barona Raigersfelda. Baron številnih francoskih pisem ni pošiljal le poslovnim partnerjem,²⁵ temveč je v francoščini pri vojaških veljakih posredoval v prid dveh izmed svojih sinov, mladih poročnikov,²⁶ v francoščini je pisal prija-

¹⁹ Slovenske knjige imajo: W. C. pl. Siberau, baron F. X. Liechtenturm (Svetokriškega), baron T. S. Creuzberg, J. J. pl. Garzarolli in dr. pl. Knesenhoff. AS, ZI, fsc. 44 lit. S št. 148, str. 20; fsc. 29a lit. L št. 66, str. 11; fsc. 9 lit. C št. 30, str. 30, fsc. 19 lit. G št. 109, str. 34; fsc. 28 lit. k št. 119, str. 97.

²⁰ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 106 in dalje.

²¹ O vdoru francoščine v nemščino glej: P. von Polenz, *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Band II. 17. und 18. Jahrhundert*, Berlin–New York 1994, str. 71 in dalje.

²² E. WieneIt, *Die Kultur Frankreichs*, Wiesbaden 1976, str. 129.

²³ K. Pohl – K. Vocelka, *Habsburžani*, Ljubljana 1994, str. 260, 275, 288.

²⁴ J. H. Zedler, *Grosses vollständiges Universalexicon aller Wissenschaften und Künste, XXI*, col. 700–712.

²⁵ AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 199, str. 599.

²⁶ Isto, str. 290.

teljem²⁷ in celo smrt svoje ljubljene soproge Marije Ane, je enemu od lastnih sinov sporočil v francoščini.²⁸ Suh jezik biznismena: »Je vous suis bien obligé pour l'avis que vous me donéz avec vôtre chere du 30 passé de l'heureuse retour de la Chine à Gothenbourg du navire l'Union, et com vous avéz eu la bonté de m'avoir fait tenir l'action, je vous prie d'avoir aussi celle de m'en faire avoir le retour en argent comptant, après que la vente sera faite de la gargaion, en le faisant payer à Vienne au Sieur Jean Adam ... »²⁹, vljudna, že kar ponižna prošnja očeta,³⁰ ostroumne, a zagrenjene pripombe uradnika, ki ni prodl s svojimi zamislimi, o ljudeh v državni upravi: »Je suis persuadé que les intentions des Ministres sont les meilleurs qu'on peut souhaiter, mais comme ceux ci sont toujours occupé des affaires plus importantes, ils se reposent sur des autres de moindre calibre, dont ils ont meilleur opinion qu'ils meritent et qui au lieu de s'employer tout du bon pour le bien public, traitent le tout avec une froideur et indifférence inexcusable perdent le tems dans les conversations au jeu et aux repas et ne travaillent ni se servent de l'authorithé et de la Protection des Ministres que quand leurs interets particuliers le demandent ...«³¹ in naposled strtost žalujočega vdovca: »La mort prématurée de ma très chère et tres aimable Epouse etoit le coup le plus fatale, que je pouvois survivre et la perte en est pour moi inestimable ... Ma Tristesse na finira jamais, si non, quand il plaira au Tout Pouissant de me revenir à ma chère Moitié pour louer Dieu éternellement en sa Compagnie.«³² Različni socialni položaji, različna čustvena stanja sporočevalca, en jezik: oblikoslovno in skladenjsko precej pravilna francoščina s kar raznolikim, dasi včasih nekoliko stereotipno uporabljenim besediščem ter tu in tam samosvojim pravopisom.

Toda Raigersfeldovo znanje in uporabljanje francoščine vendarle ni bilo čisto običajno, saj je bil prejkone edini Kranjec, ki je v prvih desetletjih 18. stoletja dovolj časa prebil na univerzi tako blizu francoske jezikovne meje,³³ da se je v okolju, kjer je ob Flamcih živel in študiral precej frankofonskih podanikov avstrijske Nizozemske, mogel priučiti tudi žive francoščine. Poleg tega je nekaj časa prebil še v Parizu.³⁴ Zato sodim, da o načinu, kako so na Kranjskem percipirali vodilni evropski jezik tistega časa, bolje kot njegova pisma govorijo že omenjena pisma, ki sta jih duhovnik Jurij Seyfried De Coppini in njegov nečak Franc De Coppini pošiljala baronu Janezu Benjaminu Erbergu. O njihovi vsebini smo že govorili³⁵ in nas tudi na tem mestu Francovo potencialno bivanje v Salzburgu ali pomanjkanje spodnjega perila ne bo zanimalo, pač pa se bomo osredotočili na naslov, napisan v francoščini, saj je po našem mnenju prav francosko napisani naslov pomemben za dojetje francoščine v kranjskem plemiškem okolju. Kot vemo, sta ga pošiljatelj napisal takole: »À Monsieur Jean Benjamin le Baron d'Erberg à Labac«³⁶. Ali sta eden ali drugi od De Coppinijev znala kaj več francoščine kot korektno napisati naslov, je vprašljivo, vendar ne nemogoče. Starejši, med svojimi 21 knjigami ni premogel francoskih³⁷, knjižnega fonda mlajšega ne poznamo.

²⁷ Isto, str. 471.

²⁸ Isto, str. 580.

²⁹ Isto, str. 523.

³⁰ Isto, str. 505.

³¹ Isto, str. 238.

³² Isto, str. 587.

³³ Primerjaj: Westerman, *Grosser atlas zur Weltgeschichte*, Braunschweig 1987, str. 114 in 127.

³⁴ V Louvainu je bil od srede oktobra 1715 do začetka julija 1716. Od septembra 1716 do januarja 1717 je bil v Parizu. AS, Grašč. arh. DoI, fsc. 201, str. 36–37. Raigersfeld na istem mestu tudi omenja, da se je na pot odpravil s kolegom z Dunaja, kranjskim rojakom pl. Schmidthoffnom, toda kaseneje Schmidthoffna ne omenja več.

³⁵ Glej zgoraj.

³⁶ Glej op. št. 6.

³⁷ AS, ZI, fsc. IX lit. C št. 38.

Vemo le, da v inventarju njegovega očeta pod rubriko knjige piše: »Ein Cathalogus librorum litt A. signiert craft dessen die inberührte bücher der shazung nah nicht entworfen worden.«³⁸ Toda jezikovno znanje ali neznanje De Coppinijev pravzaprav niti ni bistveno, tudi če imamo pri francoskem naslovu na pisemskih opravilih z mano ali celo spakovanjem. Zakaj torej pofrancozeni naslov na zunanjem zavijku pisem? V presojo ponujam naslednjo razlago. Njeno izhodišče je odnos med pošiljateljema in naslovnikom teh pisem. Kakor vemo, je pri tem odnosu šlo v prvi vrsti za odnos sodno določenega varuha na eni strani in mladoletnega varovanca in njegovega strica na drugi strani. Tak odnos je bil izrazito hierarhičen, saj je varuh nadomeščal očeta in imel zato očetovsko oblast. V obravnavanih pisemih se je odnos do varuha kazal s poudarjanjem ponižnosti, odvisnosti in počaščenosti zaradi dejstva, da je varuh prav Erberg, zanesljivi porok varovančeve sreče, in kot obljuba, z vso prizadevnostjo storiti vse za ohranitev take milosti. Kazal se je tudi kot zadrega zaradi nadlegovanja in odtegotovanja od pomembnih zadev, s katerimi se je menda ubadal Erberg. Takole o tem Jurij Seyried: »Zu dem so sehe ich dass, das hauptwerg zu vollziehen, das ist den pupillen alhin zu lieffern, einige sorgen, oder ungellegenheit meinem gdigen herrn besonders in diser abwesenheit und wichtigen geshoften machen werdet: welche verdrislikheiten zu verhieten, und umb dero bestendige gnad und protection mir und meinem Nepoten zu erhalten als unser kostbaristen shaz: hab ich mich entschlossen ...«³⁹ in takole Franc Andrej: »Gnödiger H.H gerhab. Weillen ich die gelegneheit nicht habe Euro gd. persönlich aufzuwarthen und mit unt. handtkhuss mich zu beurlauben, ... als habe ich shriftlich meine shuldikheit beobachten wollen, mich ferners in der hohe gnad und protection zu empfehlen, welhe hohe gden ich mit allen möglichen fleiss mir zu erhalten gewisslich suchen werde, als an welchen mein höchsten glühk gellegen ist.«⁴⁰ Njihov odnos se je kazal z zagotovili, da varovanec in njegov stric ne bosta storila nič zoper ukaze varuha, temveč da si želita varuhovih navodil in jih bosta tankovestno upoštevala, o tem, kako jih bosta izpolnjevala, pa bosta temeljito poročala: »... da bey werde ich aber also geflissen, dass mein gdiger herr Baron eine genauiste reittung aller ausgaben dises gelts iberkhome, umb welche desto füeglicher und manierlicher abfoerdern zu khönen, bitte unt. so sie mich mit einer antworth begnaden: solche instruction weis, und deutlich einzurichten ... ausser welcher ich kheines haars breith oder mein Nepote shritten werdet.«⁴¹ Izrazita hierarhija se je kazala tudi kot ponujanje pomoči, predlogov ali gostoljubja: »Den 4. dits bin ich /Jurij Sigmund/ gesinnet die administration dern gülden in namen des allerhöchsten zu ibernemen, von welchen ich die genauiste auskhunft dero h. Nepoten /to je Erbergov nečak baron Wolf Erberg/ geben, ... bis wir die hochsterwünschte gnad, Euer gd. alhier zu veneriern haben werde.«⁴² Poleg odvisnosti in podrejenosti zaradi varuškega odnosa velja upoštevati tudi dejstvo, da je bil družbeni položaj barona Erberga in njegove rodbine v socialni mreži kranjskega plemstva⁴³ močnejši od položaja De Coppinijev.⁴⁴ Samo kot primer ugleda in položaja Erbergov navedimo dejstvo, da sta tako Benjamin Erberg kot njegov nečak Wolf Danijel skupaj z grofi Barbo, Lichtenberg, Gablkoven, Gallenberg in Wildenstein pričala pri sklenitvi poročne pogodbe med grofom Wolfom Engelbrechtom Auerspergom in grofico Marijo Charlotta Gablkoven.⁴⁵ Erberga sta se torej

³⁸ AS, ZI, fsc. IX lit. C št. 19, str. 63.

³⁹ AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 66, str. 683.

⁴⁰ Isto, str. 697.

⁴¹ Isto, str. 685, 686.

⁴² Isto, str. 705.

⁴³ Glej: E. Umek, *Erbergi in Dolski arhiv, 1.del*, Ljubljana 1991, str. 13–18.

⁴⁴ O De Coppinijih glej: *SBL, I.*, str. 84.

⁴⁵ AS, ZI, fsc. 3 lit. A št. 53, str. 35.

gibala v družbi najuglednejših kranjskih plemičev. Zato so bili tudi formalna in neformalna moč, zveze, vpliv, ugled, prestiž in bogastvo na strani Erberga. Vrhu tega je bil Erberg kultiviran mož z izjemno bogato knjižnico,⁴⁶ ki jo je v veliki meri oblikoval že Janez Danijel Erberg, Benjaminov oče.⁴⁷ Še več, Janez Benjamin je sodil med najbogatejše kranjske plemiče. Med 120 plemiškimi premoženji, ki so bila sredi 18. stoletja dovolj natančno popisana in ovrednotena, da so primerna za statistično obdelavo, sodi skoraj 92000 gld vredno premoženje Janeza Benjamina med šest največjih.⁴⁸ Tudi način, kako je Francov oče Jožef Sigmund De Coppini postavil Janeza Benjamina Erberga za varuha svojemu sinu, namreč kot varuha, ki mu ni treba polagati varuških obračunov pred komisijo ograjnega sodišča, kaže na neenakopraven odnos med njima, čeprav stari De Coppini, plačilni mojster, torej finančni uradnik v Vojni in Morski krajini, in stanovski odbornik ni bil nepomemben, reven ali nekulturen plemič.⁴⁹ Upošteva je našete momente pa je vendarle povsem jasno, da sta bila Jurij Seyfried in Franc Andrej De Coppini v odnosu do Erberga v podrejenem položaju. To dejstvo je motiviralo tudi stil in strategijo njunega komuniciranja z baronom. Komunikacija sta oblikovala tako, da so poslana sporočila nagovarjala prejemnika onkraj svoje neposredne, ponavadi ne prav posebej privlačne vsebine. Pač zato, da bi vljudnost njunih pisem lažje dosegla želene učinek. Presežek v sporočilih je Erbergu dajal vedeti, da je svetovljan in mož omike in da okolica, tudi oba De Coppinija, to ve. Erberg tega seveda ni mogel razbrati iz lamentiranj o pomanjkljivi založenosti svojega varovanca s srajcami, nogavicami, robci in spodnjimi hlačami ali iz prošenj za ustrezna sredstva. To je bilo pač tisto nepriljubno in morda nadležno. Presežnost sporočila sta De Coppinija dosegla tako, da sta na začetku za kratek čas spremenila jezik, ki sta ga sicer uporabljala v komunikacijski verigi: naslov sta namesto v običajni nemščini napisala v francoščini.⁵⁰ Deset francoskih besed »A Monsieur Jean Benjamin le Baron d'Erberg à Labac« je tako seglo čez svoj osnovni pomen in namen najti naslovnika. Tak namen, namreč najti naslovnika, so, denimo imele francoske besede »Monsieur. Monsieur Sebastien de Raigersfeld present per Vienne en Autriche à Labac«, oziroma »Madame. Madame Marie Isabelle de Raigersfeld à Labac«⁵¹, s katerimi je januarja leta 1717 v Parizu svoja pisma staršem naslavljala Franc Henrik pl. Raigersfeld. Toda pri tem, kako sta De Coppinija naslavljala pisma Erbergu, pač ni šlo samo za to, da bi pismo našlo Erberga. Njun način pisanja naslova bolj kot o tem, kam je bilo pismo namenjeno, spregovori o Erbergih in De Coppinijih, pa tudi o družbenem okolju, v katerem so se gibali. Če namreč francoščina ne bi mogla igrati vloge označevalca, s katerim se kakšni osebi lahko pripišeta pozitivni lastnosti svetovljanstvo in omika, sprememba sporočevalnega koda ne bi imela nobenega smisla. Prav tako ni verjetno, da bi bila zelena interpretacija spremenjenega koda vezana le na tri osebe, zapletene v omenjeno dopisovanje.⁵² Pozitivna interpretacija francoskega naslova na pismu je bila

⁴⁶ AS, ZI, fsc. 13 lit. E št. 36.

⁴⁷ Glej: M. Štuhec, *Kranjsko plemstvo v času Almanachovega delovanja na Kranjskem*, B. Murovec – M. Klemenčič – M. Breščak (ur.) *Almanach in slikarstvo druge polovice na Kranjskem*, Ljubljana 2005, str. 120.

⁴⁸ Štuhec, *Materialna kultura*, str. 162.

⁴⁹ Ob inventuri leta 1740 je njegovo premoženje brez gospostva Lesičje znašalo 8968 gld. Med drugim je imel bogato zbirko slik, vredno 1247 gld. AS, ZI, fsc. IX lit. C št. 19, str. 167 in 64. Če dodamo še 11000 gld in 300 dukatov kupnine za gospostvo, kupljeno leta 1710, je bilo njegovo celotno premoženje vredno nad 20000 gld. O kupnini glej: M. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982, str. 257.

⁵⁰ O pojmu in elementih komunikacijske verige glej tudi: Funk – Koleg, *Sprache 1. Eine Einführung in die moderne Linguistik*, Frankfurt an der Main 1974, str. 31 in dalje; D. Škiljan, *U pozadini znaka*, Zagreb 1985, str. 21 in dalje.

⁵¹ AS, Grač. arh. Dol fsc, 213, str. 10 in 6.

⁵² Francoščino v pismih že sredi 17. stoletja in v drugi polovici 17. stoletja uporabljajo nekateri plemiči. Francoski so naslovi, deli pisem ali kar cela pisma. Glej: AS, Grač. arh. Dol, fsc. 129. Primerjaj tudi M. Žvanut, *Korespondenca, dveh kranjskih plemičev iz sredine 16. stoletja*, ZČ, 43, 1989, št. 4.

mogoča le v okviru družbene konvencije, ki se je oblikovala v širšem socialnem in kulturnem okolju. Temu okolju so pripadali tudi Erberg in De Coppinija.

In res najdemo v 18. stoletju v pisnem sporočanju kranjskega plemstva francoščino še v drugih primerih. Podobno kot De Coppinija je septembra 1724 statusno in socialno podrejeni Ivan Martin Khönig naslovil pismo grofu Sigfriedu Baltazarju Gallenbergu: »Monsieur Siegfrois Walthasar le comte et seigneur De Gallenberg Chambellan de S. M. Imp. Catholique Pnt Egkh«. ⁵³ Francoščino pa so plemiči rabili tudi tam, kjer je šlo za manj formalne in bolj enakopravne odnose. Pravkar omenjeni grof Gallenberg je konec julija 1734 sestavljeno pismo sinu Sigmundu začel takole: »Monsieur. Liebster Sigmund, was du mihr bey lezter brief shreibst ...«. ⁵⁴ Septembra 1743 je francosko naslovil pismo grof Königshaus, ki je z Dunaju pisal grofu Antonu Auerspegu. ⁵⁵ Francoskih je na stotine strani v dopisovanju med Raigersfeldom in njegovima sinovoma Johanom in Johanom Lucasom, oziroma v jeziku pisem Jeanom in Jeanom Lucasom. ⁵⁶ Sicer pa, ko je Anton pl. Breckerfeld leta 1790 v svoji topografiji Novega mesta pisal o svojem očetu Johanu Sigmundu, po njegovem mnenju enem od tistih Novomeščanov, ki si v tej topografiji zaslužijo omembo, je med očetovimi odlikami posebej poudaril tudi njegovo jezikovno podkovanost: »Das latein, italienisch und französisch war ihm so geläufig als das deutsch und krainerisch.« ⁵⁷ Žal o francoščini starega Breckerfelda ne morem soditi, ker sem našel le eno njegovo pismo z dne 11. aprila 1753, v katerem tedaj trinajstletnemu Antonu v latinščini sporoča, da se mu je zdravje izboljšalo in da se v začetku velikonočnega tedna vrača iz Ljubljane domov v Novo mesto ter mu naroča, naj pozdravi in uboga svojega gimnazijskega ravnatelja: »Dominum Vestrum Praefectum cujus mandata diligentissime vobis observanda sunt, humanissima salute impertior.« ⁵⁸ Zanimivo pa je, da je Anton na rob pisma najbrž kasneje zapisal: »C'est la première lettre que j'ai reçue de mon père.« ⁵⁹ Tudi Anton je znal zelo dobro francosko. Tega ne kaže samo pravilna skladnja preteklega deležnika s predmetom v zgornjem navedku, ampak predvsem brezhibna francoščina, ki jo je uporabljal v dopisovanju s sinom Adolfom iz let 1803–1804. ⁶⁰ Ker pa so ta izjemno zanimiva in osebna pisma, ki kažejo še ne dvajsetletnega Adolfa kot občutljivega in risarsko nadarjenega mladeniča s prav romantičnimi koncepti življenja in narave, hkrati pa tudi njegovo s pritajeno depresivnostjo podloženo osebnost, in Antona kot skrbnega in razumevajočega očeta, že izven časovnega okvira naše teme, bomo njihovo analizo predstavili drugič.

V plemiško okolje, v katerem je določeno vlogo igrala tudi francoščina, pa niso sodili le moški, temveč tudi ženske. Pri tem ne mislim nujno na razširjenost znanja francoščine med kranjskimi plemkinjami, pač pa na dejstvo, da so bile plemkinje nepogrešljivi del družbenega in družabnega življenja. Hodile so na gostije in v gledališče. Poznale so pravila vedenja in navade v medsebojnem občevanju. Primera kranjske plemenitašnje, nagovorjene v francoščini, ki si ga bomo ogledali, res ne smemo posploševati in za vsako ceno interpretirati v zeleno smer. Toda v zgodovini pač ni primerov, ki bi bili zvedljivi samo nase in razumljivi zgolj iz sebe samih. Kakor ni primerov, ki bi jih lahko brez ostanka pojasnili z družbenim. Zato dejanja posameznika niso le rezultat njegove enkratnosti in neponovljivosti, pač pa so še precej bolj rezultat njegove vpetosti v mrežo družbenih odnosov, življenjskih pogojev in

⁵³ AS, Grašč. arh. dol, fsc. 134, str. 201.

⁵⁴ Isto, str. 400.

⁵⁵ AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 119, str. 58.

⁵⁶ AS, Grač. arh. Dol, fsc. 213, str. 248–767 in 768–854; in fsc. 214, str. 187–853 in 1008–1407.

⁵⁷ AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 127, str. 34.

⁵⁸ AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 120, str. 456.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Isto, str. 365–485 in 644–657. Pisma so pisana v nemščini, francoščini in italijanščini.

materialnih in nematerialnih danosti, ki jih morda najbolj strnjeno povzamemo s konceptom življenjske oblike.⁶¹ Zato tudi primer, ki se ga bomo dotaknili, ni le primer zase, celo ob povsem verjetni predpostavki ne, da mu ob še tako vztrajnem brskanju po arhivskem in drugem gradivu ne bi našli para. Še več, mislim, da je zelo verjetno, da je zadeva v obravnavanem času in prostoru izjema, ne glede na to, koliko in kako preteklost pušča sledove, ki jih zgodovinarji kot take dojemamo.

Za kaj je torej šlo pri zadevi? Šlo je za literarno delce z naslovom Zgodba o grofu Arcu, ki ga je tržaški Žid Israel Levi podaril Mariji Ani pl. Raigersfeld, rojeni baronici Erberg.⁶² Napisano je v francoščini, vendar je original italijanski in ga je v francoščino prevedel Levi. Levi je prispeval tudi posvetilo. Vsebina šestinpetdeset strani tanke knjižice v formatu dvajsterke je solzava in razčustvovana pripoved o ljubezni med grofom Sigismundom Arcom, zadnjim potomcem pomembne rodbine s posestvi v Italiji in Nemčiji, in nadvojvodinjo Klavdijo Felicito, Habsburžanko iz tirolske veje. Ker se Klavdija Felicita poroči s cesarjem Leopoldom, postane ljubezen neuresničljiva. Nadomestilo zanjo je Arcovo vdano služenje cesarici. Po cesarici smrti se grof odpove svetu in odide v samostan, kljub vabljivim možnostim, ki mu jih ponuja odoveli cesar. Delce, polno ideoloških konotacij in stereotipov, prikazuje plemiča, ki v skladu s katoliškimi vrednotami svoje fizične in duševne popolnosti ne zlorablja, temveč se po kratkotrajnem, a ne preglobokem padcu v rahel greh, namreč spogledovanje s Klavdijo Felicito, sprjazni z duševnim trpljenjem in ljubezen sublimira najprej v zvesto služenje, kasneje pa v religiozno kontemplacijo. Ko se je Levi odločal, v kakšni obliki in v kakšnem jeziku naj svoje darilo predstavi Mariji Ani, se je najbrž odločal na osnovi ene od naslednjih dveh možnosti. Prva možnost je bila, da je kot dolgoletni Raigersfeldov znanec dovolj dobro poznal tudi literarni okus in interes njegove žene ter vedel, da zna francosko. Njeno vsaj pasivno znanje francoščine dokazujejo pisma, ki jih je dobivala v štiridesetih in začetku petdesetih let. V francoščini ji je med letoma 1741 in 1752 z Dunaja in iz Bruslja pisal baron Vajkard Hallerstein.⁶³ Francosko, dasi nekoliko po principu *piši kao što govoriš*⁶⁴, je tudi pismo z začetka januarja 1748. V njem vojvodinja Hollstein obžaluje odhod Marije Ane z Dunaja: »nous regrettons tout les jours plus vostre departe et je croy que vous en este bien persuade«⁶⁵, ji vošči srečno novo leto in poklepetlja še o tem in onem. Druga možnost, zakaj je Levi izbral francoščino, pa je, da je njena literarna nagnjenja in znanje jezikov predpostavil na podlagi splošnih značilnosti okolja, ki mu je Reigersfeldova pripadala. Zato je presodil, da bo s prevodom in hvalospvom v francoščini njenim duhovnim vrli nam prav ubral čustvene strune in se ji prikupil: »D'ailleurs Madame j'ay cru que dans cette pieuse et veritable Histoire qui n'a été imprimé par de iuxtes raisons et que je l'ay traduite d'un manuscrit italien, votre très-noble esprit y trouvera une honnête complaisance, faisant reflexion aux avvenemens humaines unis à la vertu, et aux circonstances, qui consent sans doute beaucoup d'emotion.«⁶⁶ Hkrati pa se je hotel dobro zapisati tudi pri Raigersfeldu, kajti pogum, kot pravi, da si je drznil podariti knjižico, je našel v dolgoletnem služenju in prijatelj-

⁶¹ O konceptu, ki ga je prvi uporabil Huyzinga, glej: P. Münch, *Lebensformen in frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main–Berlin 1995, str. 19.

⁶² *Histoire du Comte d'Arco traduite de l'italien par Israel Levi consacree à Madame Marie Anne de Reigersfeld nee baronesse d'Erberg*. AS, RKP 17r.

⁶³ AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 213, str. 893–924.

⁶⁴ »... j'espere ma cher ragersfeld daprendre au premier des nouvelle de vostre heureusse arive a labach ...« AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 214, str. 104.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Kot v op. 63, str. 2.

stvu z njenim možem, ki se odlikuje z modrostjo in dobroto.⁶⁷ Levi je torej nagovoril oba zakonca: moža preko žene in ženo preko moža in v ta namen uporabil francoščino. Toda ali ni Raigersfeld sam že dolgo pred Levijem Marije Ane nagovoril v francoščini? Ali ni na prstan, ki ji ga je podaril ob snubitvi decembra 1724, dal vgravirati *fidel et constant* in tako v francoščini pri snubitvi navzoči javnost sporočil, katere njegove lastnosti so najpomembnejše za srečen zakon?⁶⁸

To pa ni edini primer nagovarjanja plemiške ženske v francoščini. Z »Madame« je, recimo, začel baron Franc Adam Androcka pisma, ki jih je pošiljal svoji ženi Mariji Ani. Poleg tega je na naslov v francoščini pripisal njeno dekliško ime: »Nee Damme de Gerra Roesemantis«.⁶⁹ Podobno, ženskam namenjeno, je francoščino uporabil tudi baron Leopold Apfaltrer. Ko je avgusta leta 1778 pisal žal meni neznanemu plemiču (naslovna stran pisma namreč ni ohranjena) v zvezi z rodoslovnimi vprašanji svoje družine, je pisal v nemščini. Toda čisto na koncu, v post scriptum, je zamenjal jezik: »Je vous prie de presenter mes très humbles respects à Mesdames vôtre chère moitié et votre chère Mere et à Mdlles vos belles soeurs.«⁷⁰ Čeprav baron ni neposredno nagovarjal dam, (pomislimo pri tem s kančkom sočutja do naslovnika na kombinacijo žensk, ki jih je imel pod streho: kakšne možnosti za vsakovrstne nenačelne koalicije!) je bila zanj sprememba jezikovnega koda spoštljivo, galantno in nasploh ustrezno jezikovno ravnanje z ženskami. Ne samo pozdravi, šele francoščina izraža v pravi meri baronov odnos do žensk v naslovnikovi okolici. O njih velja govoriti drugače kot o siceršnjem predmetu pisma. Francoščina tako spet zaigra vlogo označevalca, izražanje v njej, čeprav le z nekaj besedami, torej določeno jezikovno vedenje, pomeni več od gole vsebine. Ubogi Gladič, lahko ob tem pomislimo. Ubogi Inermis! Njegova galomizija je bila res popolnoma razorožena.⁷¹

Za konec z enim stavkom povzemimo naše razmišljanje o vlogi francoščine pri kranjskem plemstvu: francoščina je bila podobno kot Erbergov meč z zlatim ročajem sestavina semiotičnega vedenja plemstva, oblika samoreprezentacije in socialne distinkcije. Pri tistih, ki so znali kaj več kot le korektno napisati naslov na pismo, pa je izražala tudi določeno izobrazbeno raven, potencialno sposobnost za sprejemanje modernih idej, komuniciranje z družbeno elito v večjih političnih in kulturnih središčih in prilagajanje vedenjskim standardom velikega sveta. S tem pa francoščina kaže na kozmopolitske sape, ki so vele v sicer nekoliko odročni, semiperiferni habsburški provinci. *Bled*, bi ji rekli Francozi!⁷²

Kaj pa slovenščina? Po mnenju nekaterih raziskovalcev, je nemški poliglot Elias Hutter s tem, da je v svoji večjezični izdaji Biblije »uvrstil med svetovne jezike tudi slovenščino, ... pripomogel k njeni mednarodni uveljavitvi.«⁷³ V plemiških knjižnicah je skoraj ni. Toda ali to pomeni, da je bila iz plemiškega sveta na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja povsem izrinjena? Seveda ne. Pomeni le, da njeno mesto ni bilo v knjižnicah. Rezultatov protestantske književne dejavnosti, ki jih tu in tam najdemo med knjigami v lasti plemičev še tja do

⁶⁷ Isto, str. 1.

⁶⁸ Cf. M. Štuhec, »Ah, Ljubi bog, kako bi si bil mogel umišljati, da si mi jo bil namenil!« Ta veseli dan ali Raigersfeld se ženi, v: D. Mihelič (ur.), *Gestrinov zbornik*, str. 211.

⁶⁹ S. Južnič, *Zgodovina Kostela od konca 15. do konca 19. stoletja. Doktorske disertacija*. Fara pri Kostelu 1998, str. 220.

⁷⁰ AS, Geneal. tab. in debla, fsc. A–F, Apfaltrer.

⁷¹ Jurij Andrej Gladič, operoz z imenom Inermis – Neoboroženi –, je namreč spisal bojevito latinsko pesem zoper Francoze. Glej: K. Gantar, *Operozi in latinska verzifikacija*, v: K. Gantar(ur.), *Academia operosorum*, Ljubljana 1994, str. 97 in dalje.

⁷² Cf. A. Grad, *Francosko-slovenski slovar*, Ljubljana 1984, str. 140.

⁷³ Glej: A. Dular, *Iz zgodovine tiskarskih privilegijev*, ZČ, 1998, 52, št. 1, str. 31.

srede 17. stoletja in malo čez,⁷⁴ če so pač utekle požigalniški vnemi rekatolizatorjev, v inventarjih iz srede 18. stoletja seveda ni več najti. Ne prav dosti bolje se je odrezalo pičlo katoliško književno delo. Mogoče je sicer, da popisovalci kdaj pa kdaj za pamet in konceptualni aparat sodobnega zgodovinarja niso dovolj razvidno zabeležili kakšne knjige in se za njo skriva slovensko delo, mogoče je tudi, da bi kakšno slovensko knjigo našli v kakšnem od inventarjev, ki jih v naši obravnavi nismo zajeli, in mogoče je končno, da so imeli slovenske knjige v svojih knjižnicah tisti plemiči, katerih imetje sploh ni bilo popisano. Toda to splošne podobne ne bi prav nič spremenilo. Slovenščina, ki jo je uporabljalo plemstvo, je bila jezik usnega sporočanja. Povsem se strinjam z M. Žvanut, ki je z empatijo, lastno bolj zgodovinarjem kot zgodovinarjem, za 16. in začetek 17. stoletja zapisala, »da je bil prvi jezik večine kranjskega plemstva, v katerem so dobili v otroških letih tudi osnovno versko vzgojo, slovenščina. To je bil jezik pestunjev in varušek, celotne služinčadi, vaškega duhovnika in vse kmečke okolice, ki so predstavljali svet plemiškega otroka v njegovih najnežnejših letih.«⁷⁵ O tem, da so kranjski plemiči tudi v prvi polovici 18. stoletja v veliki večini znali slovensko, oziroma natančneje, znali tisto različico govora, ki jo je uporabljalo lokalno prebivalstvo, ne more biti dvoma. Saj, ali ni Anton pl. Breckerfeld celo zapisal, da je njegov oče znal latinsko, italijansko in francosko tako gladko kot nemško in kranjsko, in s tem iz kranjščine napravil ene od referenčnih točk, s katerima je primerjal očetovo znanje tujih jezikov?⁷⁶ Uporaba slovenščine v komunikaciji med pripadniki različnih družbenih slojev je pač izvirala iz funkcioniranja vsakdanjega življenja tako na podeželju kot v mestu. Zato sta bili tudi jezikovna kompetenca in performanca⁷⁷ posameznih plemičev prilagojeni jezikovni strukturi njihovega okolja in konkretnim govornim situacijam. Prav isto je veljalo tudi takrat, kadar so plemiči v slovenščini komunicirali med seboj. Primeri, o katerih pišejo Žvanutova,⁷⁸ Merku,⁷⁹ Koruza,⁸⁰ Stone⁸¹ in Dular⁸², to potrjujejo. Jezikovna kompetenca in performanca v slovenščini grofice Blagaj in grofa Gallenberga, ki ju navaja Žvanutova, sta temeljili, denimo, na mešanici slovenskega in hrvaškega idioma, ki so ga govorili na področju ob kranjsko hrvaški meji, oziroma na dolnjščini.⁸³ Jezikovna performanca baronice Marenzi izdaja jezikovno kompetenco, naslonjeno na ljubljanski, notranjski in tržaški govor, tista njene matere pa korenini v ljubljanskem in notranjskem narečju.⁸⁴ Vendar pa vprašanja o obvladovanju oblikoslovnih in skladajenskih prvin in pravil, ki omogočajo jezikovno kodiranje/dekodiranje torej jezikovno kompetenco in vprašanja, ki jezikoslovno obravnavajo posamično uporabo jezikovne kompetence v določeni družbeni situaciji, to je jezikovno performanco, niso predmet zgodovinarjeve analize, saj zanjo ni ne metodološko in ne konceptualno opremljen. Zgodovinar lahko le sprejme in smiselno uporablja spoznanja lingvistike. Tisto, kar pa zgodovinska stroka zlasti

⁷⁴ M. Žvanut, *Od viteza*, str. 35; M. Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 101.

⁷⁵ Žvanut, *Od viteza*, str. 34.

⁷⁶ AS, Grašč. arh. dol. fsc. 127, str. 34.

⁷⁷ O jezikovni kompetenci in performanci glej: Funk-Kolleg, *Sprache 1*, str. 57–59.

⁷⁸ Žvanut, *Od viteza*, str. 32–35.

⁷⁹ P. Merku, *Slovenska plemiška pisma*, Trst 1980.

⁸⁰ J. Koruza, K problematiki slovenskega preroda, *Jezik in slovstvo* 21, 1975/6, str. 107–111.

⁸¹ G. Stone, Slovenski jezik v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske, *Valvasorjev zbornik*, Ljubljana 1990.

⁸² J. Dular, Slovenska plemiška etiketa, *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Obdobja 9*. Ljubljana 1989.

⁸³ Žvanut, *Od viteza*, str. 35. Žvanutova sicer piše, da je pismo pisal Mordax Gallenbergu, vendar je avtor Jošt Jakob Gallenberg, naslovnik pa Wolf Ferdinand Mordax. AS, Grašč. arh. Dol. fsc. 129, str. 673. Dolnjščina pa seveda ostane. V zvezi s temi pismi in slovenščino pa še tole: korespondenca med Gallenbergom in Mordaxom obsega okoli 500 strani. Na teh straneh je precej francoskih stavkov, a le devet slovenskih besed.

⁸⁴ Merku, *Slovenska*, str. 10, 12.

v zvezi z jezikovno kompetenco in performanco more in mora analizirati, sta vsebina izgovorjenega ali napisanega in družbeni kontekst vsebine. S te plati se kaže plemiška slovenščina kot nosilka trivialnih sporočil in kot izrazno sredstvo nekolikanj regresivnih psiholoških stanj. O tem, da ni nič jedel piše Gallenberg, o svojih »černih kučmah in plaščih« grofica Blagaj⁸⁵, hipohondrično Coraduzzijevko pa ob tem, da opravlja, tečnari in brblja, najbolj zanimajo zajci, kokoši, ribe, artičoke in vino.⁸⁶ In če že za karakteriziranje plemiške slovenščine uporabljamo anatomsko topografijo, se zdi, da načinu njene rabe vsaj toliko, če ne še bolj kot izraz jezik srca⁸⁷ ustreza izraz jezik želodca. Slovenska plemiška etiketa, izpričana že v protestantskih delih in v nekaterih tekstih iz 17. in 18. stoletja,⁸⁸ pa pravzaprav s trivialnostjo zgoraj navedenih vsebin nima kaj dosti opraviti, saj je vsako civilizirano komunikacijo treba začeti in zaključiti v skladu z družbenimi pravili, ki uravnavajo obnašanje, tudi jezikovno, v konkretnem prostoru, času, situaciji in družbenem sloju. Tudi razvitost in gibkost slovenskega jezika, ki je svoje prve zvezdne trenutke doživel s protestantskimi jezikovnimi prizadevanji, je bila za način uporabe slovenščine med plemiči prav malo pomembna. Raba jezika pač ni nujno povezana s strukturiranostjo in sposobnostjo jezikovnega koda za izražanje zahtevnih sporočil, zlasti če so za zahtevnejše jezikovne ravni in rabo prikladnejši drugi jezikovni kodi, ki so bolj strukturirani, z daljšo tradicijo, bolj razviti, lažje dostopni, bolj samoumevni in nenazadnje tudi bolj agresivni. Kranjski plemič prve polovice 18. stoletja je imel za oblikovanje vsebinsko zahtevnejših sporočil pravzaprav kar bogato izbiro. Ob nemščini tudi latinščino, pa še italijanščino⁸⁹, hrvaščino⁹⁰ in včasih, kot smo videli, celo francoščino. Ne vsi plemiči, seveda. Plemič je jezike uporabljal v skladu z družinsko prakso, znanjem, izobrazbo, družbeno situacijo, obliko in namenom sporočanja. Vsak pač ni bil Raigersfeld, ki je izpričano menjaval nemščino, italijanščino, latinščino in francoščino, najbrž pa je znal tudi portugalsko in holandsko.⁹¹

Razmišljanja o jezikovni praksi kranjskih plemičev zaključimo z analizo še treh konkretnih zgledov. Če smo ob pismih De Coppinijev Erbergu in drugih primerih analizirali funkcijo

⁸⁵ Žvanut, *Od viteza*, str. 35.

⁸⁶ Merku, *Slovenska*, str. 28 in dalje.

⁸⁷ Žvanut, *Od viteza*, str. 34.

⁸⁸ Dular, *op. cit.*

⁸⁹ Glej poročne pogodbe med baronom Vidom Jakobom Oberburgom in Jožefo Antonijo pl. Lazarini, Jakobom Antonom pl. Garzarolijem in Margareto pl. Kupferschein in Bartolemeom Garzonijem in Argeneto Felicito pl. Giuliani. Garzoni je še skoraj trideset let po poroki, leta 1740, »in Lubiana« v italijanščini napisal potrdilo o prejeti doti. AS, ZI, fsc. 39 lit. O št. 17. str. 63; fsc. 19 lit. G št. 114, str. 5; fsc. 19 lit. G št. 116, str. 7 in 14. Nekateri pa se podpisujejo v italijanščini na dokumente, ki so sicer pisani v nemščini. Pod poročno pogodbo med baronom Androcko in baronico Gerra se je po italijansko kot Francesco Ignazio podpisal ženinov oče. Prav tako v italijanščini kot »padre dello sposo« se je podpisal na poročno pogodbo med Francom Rajmundom pl. Franchijem in Marijo Frančiško pl. Lassperger tudi Sebastiano Bonaventura Franchi. Pod poročno pogodbo med Francem Mihaelom Purgerjem pl. Purgom in Marijo Konstancijo pl. Schluderbach se je na nevestini strani podpisal Agostino Codeli De Fahnenfeld Testimonio. Giovanni Giorgio de Raab pa se je v italijanščini podpisoval kot inventurni komisar in v italijanščini je leta 1759 tudi napisal oporoko. Glej: AS, ZI, fsc. 3 lit. A št. 64, str. 17 in fsc. 15 lit. F, št. 52, str. 45, fsc. 37 lit. P št. 144, str. 23; fsc. 28 lit. K št. 96, str. 92; fsc. 39 lit. O št. 17, str. 62. AS, ZI, Test. III. Lit. R št. 60. O nekaterih vidikih jezika v poročni pogodbi med Oberburgom in Lazarinijevo glej spodaj.

⁹⁰ V hrvaščini je pisana ena od poročnih pogodb med Jožefom Leopoldom Bonazzijem in njegovo drugo ženo baronico Silli. Druga pogodba je pisana v nemščini. AS, ZI, fsc. 7 lit. B št. 73, str. 36–40. Hrvaško je leta 1728 pisal tudi grof Matija Aichelburg deželnemu glavarju grofu Wolfu Vajkardu Gallenbergu. Glej: AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 132, str. 274–277. O uporabi hrvaščine glej tudi: M. Žvanut, »To ie moia uola«: Po sledeh nekega testameta iz 17. stoletja, ZČ, 52, 1998, št. 4, str. 494 in dalje.

⁹¹ Primerjaj: M. Štuhec, Ah ljubi bog, str. 203, op. 7. V zvezi z nizozemščino kaže omeniti tudi pesem, ki jo je baronu Janezu Benjaminu Erbergu za Božič leta 1726 v Den Haagu napisal in likovno opremil neznani avtor. Glej: AS, Grašč. Arh. Dol, fsc. 66.

zamenjave nemščine s francoščino v pisni komunikaciji, si bomo v prvem primeru ogledali zamenjavo nemščine s slovenščino v govorni. Pri drugem primeru, ki tudi razkriva menjava- vanje jezikovnega koda, se sicer ne da tako enoznačno kot pri prvem ugotoviti, iz katerega jezika je bila plemiška družba zbrana ob poroki, premaknjena v nemščino, vendar primer nudi dovolj snovi za razmislek o praktični uporabi jezikov med plemiško elito. Tretji primer pa zadeva kombinacijo italijanščine in nemščine. Vir za prvi primer je Raigersfeldov dnevnik,⁹² drugi vir je Dolničarjeva družinska kronika,⁹³ tretji vir je poročna pogodba med baronom Vidom Jakobom Oberburgom in Jožefo Antonijo pl. Lazarini.⁹⁴

Poglejmo si najprej relevantni odlomek iz Raigersfeldovega dnevnika, ki se je, dasiravno že zdavnaj objavljen⁹⁵, kakor vse kaže, izmuznil budnim varuhom in sodnikom vsega v slovenskem jeziku zamrzanega, prišepetane- ga, stisnjene- ga med zobmi, izrečenega in zarečenega, napisane- ga in mišljene- ga, najbrž zato, ker v celotnem besedilu slovenščine ni niti za ščepec in je vrhu tega še dobro skrita. Takole Raigersfeld: »14. /januar 1725/ war ich in der Comedie, wo ich M/eine/ L/liebe/ das erstmahl gesehen und zu kennen das gluck gehabt. /.../Ich sasse in der zweyten Reyhe und die Fräuleins nebst andern Frauenzimmer in der ersten Reyhe. Der B. Kushland mein bald darauf gewordene Shwager sagte mir auf crainerishe ich solte aufstehen er wolte mir eine lepa Punza zeügen?«⁹⁶ Za analizo jezikovne performance v navedenem odlomku je ključna zamenjava sporočilnega koda, preskok iz nemščine v slovenščino: »Shwager sagte mir auf crainerishe«. Ta preskok je bil povsem nedvoumen in se ga je avtor spisa Raigersfeld zavedal še takrat, ko se je v retrospektivi sprehodil po tistih postajah svojega življenja, ki so se mu v trenutku pisanja zdele najpomembnejše. Ko razmišljamo o jezikovni rabi v navedenem odlomku, so pomembni naslednji vidiki: družbeno in družabno okolje ali situacija, začetek in konec komunikacije v slovenščini ter vsebina, nanašalnost in motiviranost slovenskega dialoga. Družbeno okolje in družbena situacija nista vprašljivi. Gledališče s socialno elito na predstavi. Gledališče, ena od oblik plemiške družabnosti, kjer plemkinje in plemiči kramljaje tkejo in parajo zveze in zavezništva, iščejo in najdevajo poglede in nasmeh, opazujejo druge, kažejo sebe, oddajajo in sprejemajo znake. Ta z obleko, tisti z lasuljo in srebrno tobačnico, oni spet z gibom, držo telesa ali načinom govorjenja. Ali je šlo v našem primeru za predstavo v nemščini, ali pa je bila v gosteh kakšna italijanska komedijantska skupina, ne vemo. Jezik na odru nas ne zanima. O jeziku v dvorani pa lahko brez posebnega tveganja rečemo, da je bil običajni pogovorni jezik občinstva nemščina. Slovenščina nikakor ni mogla biti. Če bi bila namreč slovenščina kot pogovorni jezik občinstva v stanovskem gledališču nekaj vsakdanjega, Raigersfeld ne bi bil imel nobenega vzroka za to, da se ob njej ustavi. Dejstvo, da ga je baron Kušlan nagovoril »auf crainerishe«, se mu je torej zdelo tako nenavadno, da je to zapisal. Dasiravno nenavada- na, pa je slovenščina vendarle mogla zveneti na kraju, kjer se je zbirala družbena elita v večjem številu. To pomeni, da tudi v kulturni ustanovi ni bila v položaju manjvrednega socio- lekta.⁹⁷ Kot sta jasni prizorišče in situacija dogajanja, je jasen tudi začetek komunikacije v slovenščini. Kušlan je začel po slovensko s pozivom Raigersfeldu, naj vstane, in nadaljeval, da mu hoče pokazati lepo dekle. Nejasen pa je konec komunikacije. Nikakor ne moremo ugotoviti, ali se je slovenščina nehala že z Raigersfeldovim sprehodom ob prvi vrsti, ko ga je

⁹² AS, Grašč. arh. Dol, fsc. 201, str. 102–104. Glej tudi v zgornji opombi omenjeno razpravo.

⁹³ Peter Radics, Die Familien Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert. MMK, 17, 1904.

⁹⁴ AS, ZI, fsc. 39 lit. O št. 17, str. 63.

⁹⁵ A. Luschin – Ebengreuth, Die Freiherrn von Reigersfeld. GMDS, 12, 1931, str. 26.

⁹⁶ Kot v op. 92, str. 102.

⁹⁷ To je bilo tudi stališče J. Koruze. Primerjaj: Koruza, K problematiki, str. 110. O konceptu sociolekta glej: B. Imhasly – B. Marfurt – P. Portman, *Konzepte der linguistik. Eine Einführung*, Wiesbaden 1982(2), str. 204.

kot strela z jasnega zadelo ob pogledu na štirinajstletnico iz dolske graščine, ali pa se je nadaljevala s Kušlanovim vprašanjem in Raigersfeldovim domnevnim vznesenim odgovorom. Prav tako ni jasno, ali je Raigersfeld sploh spregovoril kakšen slovenski stavek. Ker na to vprašanje ne moremo odgovoriti, se dotaknimo zadnjega vidika analize prvega srečanja našega junaka in njegove bodoče neveste, dotaknimo se realne vsebine, na katero se nanaša sporazumevanje v slovenščini med obema žlahtnima gospodoma in njene psihološke motiviranosti. Ta stvarna vsebina je Kušlanovo usmerjanje Raigersfeldove pozornosti na privlačno dekle. V ozadju je torej opazovanje ženske, neke vrste vizualno opravljanje dveh moških. Kadar moški opazujejo ženske in jih tako kot Kušlan ocenijo za privlačne, pa seveda nikoli ne gre le za nevtralen estetski užitek. Kušlanova »lepa Punza« je imela erotično konotacijo, opazovanje lepe Punze pa je bilo seksualno motivirano. Tako se slovenščina, za plemiče menda sublimni jezik srca, kakor sodijo nekateri, desublimira in se morda pokaže tudi kot jezik falusa. Sicer pa: za tako uporabo slovenščine so kranjski žlahtni gospodje imeli dovolj priložnosti.⁹⁸

Drugi primer je, smo rekli, Dolničarjeva družinska kronika. V njej Janez Gregor Dolničar precej na kratko omenja svojo poroko februarja 1684 v Marijini kapeli na Ajmanovem gradu, oddaljenem pol ure od Škofje Loke. Poleg tega, da zapiše, kje in kdaj se je poroka zgodila, vožnjo svatov s petnajstimi sanmi in strupeni mraz, navede tudi tole: »NB. Der lakherische Stadtpfarrer hat die teutsche Redt gethan ...«⁹⁹ Iz dejstva, da je avtor besedila posebej omenil nemščino kot jezik župnikove pridige, o vsebini pa mu izpod prirezanega gosjega peresa ni spolzela niti ena sama samcata kapljica tinte, je prejkone jasno vsaj dvoje. Prvič: župnikova nemščina ni bila samoumevna. Če bi bila, Dolničarju, po letu 1688, ko je bil hkrati z očetom poplemeniten, von Thalnitscharju s predikatom von Thalberg,¹⁰⁰ ne bi bila zbudila toliko pozornosti, da jo je posebej omenil in omembo še posebej poudaril z NB, torej *nota bene*. S tem NB, je avtor v strukturi informacij o svoji poroki nemščino v poročni pridigi postavil na isto pozicijo kot nenavadno strupeni mraz na poročni dan 13. februarja: »NB. NB. War eine solche grimige Kelten dergleichen nie erhört worden.«¹⁰¹ Obe dejstvi, župnikova nemščina in strupeni mraz, sta bili za Dolničarja zanimivi, vredni zapisa, nekaj, kar pade v oči, skratka: *nota bene*. NB. Če je torej poznejši ljubljanski kronist in operoz nemščino v kapeli Ajmanovega gradu dojel kot zanimivost, sklepam, da je bilo v njegovem pojmovnem aparatu, s katerim je sprejemal in urejal svet okoli sebe in se nanj odzival, vsaj še nekaj prostora za kak drug jezik, primeren za božji hram in pridigo na njegovi poroki, ne glede na to, kako reflektirano ali kako spontano je vsaj štirijezični Dolničar oblikoval lastno jezikovno prakso v različnih družbenih situacijah, oziroma se odzival na jezikovno prakso svojega okolja.¹⁰² Na podlagi tega premisleka ponujam tezo, da je v ozadju analiziranega stavka »Der lakherische Stadtpfarrer hat die teutsche Redt gethan« Dolničarjeva podmena, da bi škofjeloški župnik mogel izbrati tudi kak drug jezik, potem ko je bil opravil latinski poročni obred. Ali naj bi to bila slovenščina ali italijanščina, jezik iz Benetk izvirajoče nevestine družine Zanettijev,¹⁰³ sicer ne moremo zanesljivo vedeti. Najbrž pa je bila v Dolničarjevem pojmovnem svetu in družbenem okolju vendarle slovenščina tisti drugi jezik, ki bi ga Dolničar tudi lahko pričakoval v pridigi ob svoji poroki. Vsekakor pa Dolničarjevo reflektiranje župnikove jezikovne prakse

⁹⁸ Primerjaj: M. Žvanut, Ločitev zakona pred tristo leti, ZČ, 50, 1996, št. 3.

⁹⁹ Citirano po: Radics, Familien-Chroniken, MMK 17, 1904, str. 5.

¹⁰⁰ Primerjaj: SBL IV, str. 74.

¹⁰¹ Kot v predzadnji opombi.

¹⁰² Dolničar, ki je študiral v Gradcu, Ingolstadt in Bologni je poleg latinščine brez dvoma dobro znal nemško in italijansko. Primerjaj: SBL IV, str. 74.

¹⁰³ P. Blaznik, Škofja loka in loško gospostvo (973–1803), Škofja Loka 1973, str. 289, 290.

kaže na menjavanje jezika v Dolničarjevem socialnem okolju in vsakdanjem življenju, najbrž tudi na sami poroki. Drugo, kar je jasno iz obravnavanega besedila, pa je naslednje: škofjeloški župnik je za jezik svoje pridige izbral nemščino ne oziraje se na druge jezikovne možnosti, ki jih je še imel na voljo. To je moral storiti s premislekom in upoštevanjem običajne jezikovne prakse ljudi, ki se jim je namenil govoriti, in priložnosti, zaradi katere so se ti ljudje nameravali zbrati. In nemščino je izbral kljub temu, da je govoril v grajski kapeli, ki je bila le pičle pol ure oddaljena od kraja, kjer so par desetletji kasneje na Veliki petek v slovenščini igrali pasijonsko igro. Ob enem izmed najpomembnejših in najslovesnejših dogodkov v plemiškem – in seveda ne le plemiškem – življenju, ob poroki, je ženina, nevesto in zbrane svate nagovoril v tistem jeziku, ki je bil po njegovi presoji pač najbolj primeren za pomen dogodka in socialni status poslušalcev, v nemščini. Sodim, da je bila za izbiro jezika pomembna kombinacija obojega, dogodka in družbenega položaja udeležencev dogodka. Slovenščina je bila morda res mednarodno uveljavljeni jezik, kakor tudi trdijo nekateri, toda očitno ne dovolj, da bi jo župnik malega kranjskega mesteca uporabil v nagovoru ženinu, po etničnem izvoru Slovencu, in nevesti iz družine sicer italijanskega porekla, ki pa je že nekaj desetletji prebivala v tem istem malem mestecu.

Tretji primer za večjezično jezikovno prakso najdemo v poročni pogodbi iz leta 1741 med Oberburgom in Lazarinijevo. Tisto, kar je v njej zanimivo v zvezi z rabo jezikov, ni dejstvo, da je bila napisana v italijanščini, saj na italijanščino naletimo še v kakšni drugi poročni pogodbi ali oporoki. Zanimivi so podpisi. Osebe na ženinovi strani, Oberburgi, so se dosledno podpisali v italijanski varianti: ženin kot Giacomo Vitto B. De Oberburg, prva ženina priča brat Anton Jožef kot Antonio Jesope B. de Oberburg in druga priča ženinov drugi brat Wolf Anton celo kot Bolfgango Antonio B. De Oberburg.¹⁰⁴ Nevestina stran pa daje bolj pisano podobo. Nevestin oče se je podpisal kot Franco Pietro De Lazarini, ostali Lazariniji pa so uporabili nemško varianto: nevesta Josepha Antonia von Lazarini, njena mati Marija Ana von Lazarini gebohrene freyin von Raunach ter brata Adam Danijel von Lazarini in Franz Carl von Lazarini. Toda še ena nevestina priča po materini strani, najbrž njen stric, sicer duhovnik, je uporabil italijansko različico: Giovanni Ernesto l. b. di Raunach.¹⁰⁵ V graščini »in Jablaniz castello della solita Abbitazione dell'illmo Sig. Franco Pietro de Lazarini«¹⁰⁶, se je torej pokazalo, kako fluentne so bile meje jezikovne rabe in kako so v določenih situacijah potekale skozi isto družino. Plemiči iz Jablanice, sosednjega Zemona, Šilentabora in Trnovega¹⁰⁷, torej iz področja med Trstom in Reko, so se bržčas brez posebnih problemov sporazumeli o italijanščini kot jeziku, v katerem so zapisovali, da bo nevesta prinesla 1000 gld dote, se zato odpovedala dediščini, ženin pa ji bo prispeval 2000 gld. Ko pa so se podpisovali, se je pokazala večslojnost in odprtost jezikovne rabe konkretnih ljudi v konkretnem času, prostoru in položaju. Oberburgi, ki niso bili italijanskega porekla, so se ob tej priložnosti prilagodili možni rabi jezika v krajih blizu italijanske jezikovne meje in nevestini družini, zlasti njemu očetu. Podpisi Lazarinijevih pa so bolj zapleteni za interpretacijo in odpirajo še vrsto vprašanj. Raba jezika ob podpisovanju poročne pogodbe, družinske zadeve, ni le vprašanje zavestnega ali spontanega izražanja pripadnosti tej ali oni kulturi. Je tudi rezultat osebne dinamike podpisnikov, v kateri ima svoje mesto tudi družinska dinamika in identifikacija s

¹⁰⁴ Sorodstvene vezi so razvidne iz inventarja. Glej: AS, ZI, fsc. 39 lit. O št. 17, str. 16 in 17.

¹⁰⁵ Isto, str. 65. Za sorodstvo med Lazariniji glej: Schivizhoffen, str. 286. Da je bil Giovanni Ernesto Raunach duhovnik, priča dokument popisan v Oberburgovem inventarju. »Ein durch herrn Johan Ernesten von Raunach freyherrn, pfarern zu Dolina ...« Kot v predzadnji opombi, str. 15.

¹⁰⁶ AS, ZI, fsc. 39 lit. O št. 17, str. 63.

¹⁰⁷ Iz Zemona so prihajali Oberburgi, gospostvo Šilentabor je bilo v lasti barona Giovanija Ernesta Raunacha, Trnovo je bilo v lasti barona Volfganga Antona Oberburga. Glej: Smole, str. 568, 480, 503.

starši. To, kar zbode v oči, je, da se tako kot mati ni podpisala le hči ampak tudi dva odrasla sinova. Ali to pomeni, da je bila vloga matere Marije Ane Lazarini, rojene v baronski družini, v odnosu do otrok toliko pomembnejša od očetove, da je prevladala ob ravnanju, ki je bilo hkrati družinsko in usmerjeno izven družine? Odgovora na to vprašanje za zdaj ne morem dati. Sodim pa, da je vprašanja te vrste treba postaviti in iskati odgovore nanje v razpršenih in nekoherentnih podatkih o vsakdanjih rutinah, saj usmerjajo pozornost od iskanja potrditev o tem, da je ta ali oni plemič znal slovensko, in navdušenja ob vsakem najdenem dokazu, k temeljnim historično antropološkim temam, kakor so socializacija, osebna in kolektivna identifikacija, reprezentacija in samoreprezentacija, vedenje, tudi jezikovno, v določenih socialnih ambientih in okoliščinah in k podobnim temam. V okvir takih vprašanj velja postaviti tudi podpise barona Androcke, pl. Franchija, pl. Garzonija, pl. Codellija in pl. Raaba.¹⁰⁸ Pri Giovanniiju Giorgiu De Raabu opazimo isto značilnost kot pri Lazarinijih: člani iste družine uporabljajo v enaki situaciji različne jezike. Medtem ko je Giovanni Giorgio februarja 1759 v Brezovici napisal oporoko v italijanščini, jo je njegov brat Franc Xaver aprila 1758 v Ljubljani spisal v nemščini. V oporokah oba zapuščata tretjemu bratu. Prvi »al carissimo fratello Carlo De Raab tutti I miei vestimenti«¹⁰⁹, drugi pa »meinem lieben bruder Carl von Raab 1000 fl.«¹¹⁰

S u m m a r y

From Lesce to Ljubljana in French: Linguistic Customs of the Nobility of Carniola in the First Half of the 18th Century

Marko Štuhec

The paper explores the use of mother tongue and foreign languages among the elite of Carniola in the first half of the 18th century. The author stresses the fact that linguistic usage is more than just the meaning of written, read, or spoken words. The use of language in a social interaction or in a broader context namely does not reflect only political and nationalistic tendencies of the speaker but also implies social and cultural connotations. During an interaction, which takes place in diverse social circumstances and contains a number of presumptions, implications, interpretations, and undertones, the speaker and the addressee always bring in their own social and cultural capital, emotions, and intentions. Language usage and customs, especially the use of certain words, sentences, or longer texts is therefore a distinctive social and cultural indicator.

The paper examines language use in written texts, in spoken language, and in reading habits. An analysis of legacy inventories shows that in that period more than one half of the books in the libraries of the nobility were still written in Latin. This is probably due to the fact that many of them were books on theological questions and on law, and that a number of their owners were in legal profession. A little less than one third of the books were written in German, less than ten percent in Italian, almost six percent in French, and a mere tenth of a percent in Slovene. However, an analysis of languages represented in these books shows a somewhat different picture. All libraries contained books in German, sixty percent of them had Latin books, one half had books written in Italian, a third had books in French, and five percent of them contained books in Slovene. It is hardly surprising that German was the leading language of books read by the nobility of Carniola; just as often it was used in correspondence. Compared to the situation in the 17th century, the significant increase of books written in French, the leading language in Europe of that time, indicates that Carniola was starting to open up to the world.

¹⁰⁸ Glej zgoraj op. 89.

¹⁰⁹ AS, Test. III lit. R št. 60.

¹¹⁰ AS, Test. III lit. R št. 59.

Since from the viewpoint of important social, cultural, scientific, political, and economic processes Kranjska, like a number of other Slovene and neighboring lands, was a relatively unimportant country, it eagerly received and filtered, though in its own specific way, cultural and other innovations from abroad.

Social and cultural impact of French was equally visible in correspondence. Letter abounded in French expressions and sentences, and French words were used to denote certain objects in legacy inventories such as, for instance, *chaise percée* or *tire bouchon*. Some aristocrats chose to write entire letters in this language. Especially interesting for this author were Gallicized names of addressees on envelopes, which had clear social implications. By addressing a letter with *A Monsieur Jean Benjamin le baron d'Erberg à Labac* and sending it from Lesce to Ljubljana the purpose of the sender was clearly more than finding the person to whom the letter had been addressed; his letter indicated that the addressee was a man of the world, and that the sender was well aware of that. As far as the use of Slovene is concerned, the author agrees with other scholars that usually the nobility could speak Slovene or at least its local variants. What is more, it needs to be mentioned that Slovene, along with German, was the language of reference with which Anton von Breckerfeld measured the linguistic dexterity of his father, Johann Sigmund, in Latin, Italian, and French. Yet the nobility of Carniola used Slovene mostly to transmit everyday, trivial messages and possibly to express regressive psychological conditions.

The paper concludes with a study of linguistic codes and their variability within noble families. An analysis of signatures on a marriage contract from 1741, written in Italian, shows the multilayered character and flexibility of language use of concrete people in a concrete period of time and place, and with a clearly defined social status. The groom's relatives, the Oberburgs, signed the contract with the Italian variant of their names. The bride's family, the Lazarinis, chose both possibilities: together with some other relatives, the bride's father wrote his name in the Italian variant while the bride, her mother, her two brothers, and some other family members preferred to write their signatures in German form. While it is true that these signatures cannot provide a reliable answer about the identification of adult children with their parents, the dynamics of their relations and the general language use within this family, such questions need to be asked. Their answers, which can be found in fragmented, incoherent data on everyday routines, draw attention to basic cultural-historical, sociohistoric, and historical-anthropological themes such as socialization, personal and collective identification, representation and self-representation, and behavior in different social milieus and circumstances.